

Аналізуючи ірраціональні конструкти свідомості (до яких, беззаперечно, належить кожна релігія), загалом, при цьому дуже важко (якщо можливо взагалі) прийти до однозначності у висновках, побудувавши якусь певну схематичну, обов'язково істинну картину. Напрямки причинно-наслідкових послідовностей думки у цій царині завжди залишатимуться певною мірою суб'єктивною справою дослідника, міра “свободи від оціночних суджень” (на чому наполягав М.Вебер) не може бути абсолютною.

*Н.Недзельська** (м. Херсон)

ПРОБЛЕМА СТАТІ В РЕЛІГІЯХ АВРААМІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ

Парадоксом екзистенції виду *Homo sapiens* є те, що ми навіть не знаємо: Хто ми? Чому ми такі? Звідки взялись? Навіщо? В усі часи - від античності до нашого часу - філософи торкались цієї теми. Важливе місце посідає вона і в усіх релігіях світу. До таких вічних питань належить і проблема статі. У віроповчальних системах релігій авраамістичної традиції нема єдиної відповіді на питання, якої статі була перша людина. Нещодавно британські вчені навіть спробували довести, що Єва на 84 тис. Років старша Адама [Див.: Релігійна панорама.- 2001.- №2.- С. 78].

Можна виділити два підходи: традиційний, який полягає в тому, що першою людиною був чоловік, а пізніше з його ребра створено було жінку. Аргументом проти є те, що одразу ж після створення першої людини, Бог благословив її словами: “Плодіться й розмножуйтесь” [Бут. 1:28], тобто ще до появи жінки вживається множина. Однак, іудейський філософ і богослов Маймонід зазначав, що немає суперечності в тому, що Бог наказав плодитися й розмножуватися чоловікові, саме він відповідає за продовження роду. Обов'язок чоловіка знайти собі пару і наповнювати Землю людьми. Він виступає активною стороною створення сім'ї, шукає жінку, знайомиться, залицяється, ініціює шлюб. Дівчина не може відверто й відкрито шукати собі чоловіка, ініціювати шлюб. Якщо вона і робить це, то опосередковано, завуальовано. Чоловік, за вченням іудейських мудреців, обов'язково має одружитись до 18 років, бо саме стільки разів за підрахунками іудейського богослова Раші слово людина /Адам/ зустрічається в тексті книги Буття до створення жінки й передачі її Богом чоловікові.

* Недзельська Н. – старший викладач Херсонського державного педагогічного університету.

В іудаїзмі та християнстві існує й інший підхід до визначення статі першої людини. Спираючись на книгу Буття, де сказано, що “І Бог на свій образ людину створив, на образ Божий її він створив, як чоловіка й жінку створив їх” [Бут. 1:27], богослови роблять висновок, що чоловік і жінка були створені одночасно, єдині плоттю та душею. Перша людина відтак була і чоловіком, і жінкою одночасно. Слово “Адам” у перекладі з давньоєврейської означає “людина”. Воно не є власним іменем чоловіка і як ім’я зустрічається в Старому Заповіті лише тричі в книзі Буття [Бут. 4:1, 25; 5:1-5] та один раз у книзі Товіта [8:6]. В інших випадках “Адам” означає людину взагалі. Про це свідчить у давньоєврейському тексті частка “ха”. Перші звернення Бога були до людини взагалі [Мень А. История религии.- М.,1991.- Т. 2.- С. 378]. Підтвердженням двостатевості першої людини богослови вважають також і те, що Бог у своїй повноті не може бути однієї статі, а мусить бути і чоловічим і жіночим началом, а не однією статтю, образом і подобою якої стала людина. Ще одним аргументом є слова благословення сказані у множині, що свідчить про звертання Всевишнього до обох статей. Існує, правда й інше пояснення множини в даному тексті, але воно не суперечить тезі про створення чоловіка та жінки одночасно. Так, О. Мень, наприклад, пояснює вживання множини до створення жінки тим, що можливо йде ототожнення предків з нащадками, а, отже, йдеться не про одиничну людину, а про людство взагалі, тобто маються на увазі не конкретно історичні Адам та Єва, а перша людина як зосередження єства людини й людства взагалі.

У Біблії поділ на статі чи створення іншої, жіночої статі пояснюється самотністю людини в царстві тварин, відсутністю помічника, подібної, наділеної духом істоти, рівної людині [Бут. 2:20]. Бог створив усіх тварин по парі. Пари не було лише в людини як володаря світу, але виявилось, що навіть такій досконалій істоті, образу й подоби Бога, потрібний помічник. Далі детально описана процедура створення жінки. Іудейські богослови вважають неправильним грецький переклад, яким користуються християни, з івриту слова “цела “. Цела – це грань, бік, ребро, то ж зводить лише до поняття “ребро” в анатомічному плані не вірно, це було б спрощенням, вульгаризацією проблеми. Жінка створена не з ребра, а з частини єдиної людини-людства, вона грань, сторона людства, що вийшла із життєдайної, життєвої сутності Адама, тобто першої людини. На це вказують як іудейські так і християнські богослови [Пятикнижие Моисеево или Тора с русским переводом, комментарием, основанным на классических толкованиях Раши, Ибн –

Эзры, Рамбана, Сфорно и других и гафтарой.- М.,1991;Ж.Круассан. Призвание женщины или священство сердца.- К.,1996].

В цілому ця точка зору близька до платонівського вчення про андрогінів. За Платоном поділ на чоловіків та жінок єдиного ества людини відбувся не відразу, а лише коли сильні своєю єдністю андрогіни почали посягати на владу богів. За це Зевс придумав для них кару: щоб позбавити сили, наказав розрізати їх навпіл, розсіяти половинки по світу. Роз'єднання єдиного ества на чоловічу та жіночу стать стало причиною втрати людиною сили, рівної богам, втратою богоподібності. На відміну від Платона, який вважав статі рівними від початку їх виникнення, адже навпіл було розрізано єдину плоть і душу, отже, виникли рівні частини – половини. Біблія вважає, що від єдиної плоті й душі було відділено частину. Навіть якщо це не ребро, а просто грань, сторона єдиної сутності, все ж жінка є чимось вторинним, частковим, невеликим, не половиною, не рівною частиною, а отже - неважливим, незначним, приналежним до першої людини (тепер це вже чоловіка, людини чоловічої статі). Відтепер саме чоловік зветься Адамом, тобто Людиною. Якщо Платон заклав теоретичну основу рівності чоловіка й жінки в ідеальній державі, то представникам авраамістичних релігій біблійна розповідь про появу жінки дала можливість принизити жінку, проголосити її другорядною істотою. З перших хвилин свого існування жінка принижена чоловіком. Бог привів її до Адама, але не Бог дав ім'я жінці, не сама представилась, а Адам назвав її Жінкою, тобто Чоловіковою. "Вона чоловіковою буде зватись" [Бут.2:23], тобто своєю, власною. Адам розуміє спорідненість обох статей, відчуває жінку частиною свого ества. "... Вона – кість від костей моїх, тіло від тіла мого" [Бут.5:25], і цим одночасно стверджує спорідненість, жінка рідна чоловікові як його тіло й кров. Чоловік і жінка пов'язані нерозривно - це специфічний кровний зв'язок: родинний і шлюбний зв'язок зрівнюється. Знайдена подібна до чоловіка помічниця, перше ім'я цієї істоти – Жінка. Жінка – аша / із давньоєврейської мови/ - це та, що від чоловіка взята / іш – чоловік /. Бог дав право першій людині називати тварин, що є свідченням панування людини над природою. Давши ім'я жінці – Чоловікова, Адам вказав на свою не тільки спорідненість із нею, а й на право своєї власності на цю частку свого ества, свою владу над нею прирівняв до тварин. Стать - це половинчате буття, котре колись було цілісним, повним, самодостатнім, але згодом розділилось на дві частини, два начала - чоловіче та жіноче. Однак, не зважаючи на розподіл, ці два начала у своєму райському вимірі були прямими провідниками божественної волі, знаходились в стані гармонії, щастя, тяжіння одне до одного і не знали ворожнечі.

Важливою для розуміння проблеми статі в релігіях авраамістичної традиції є біблійна оповідь про гріхопадіння, яке кардинально змінило життя людей. Саме з ним авраамістичні релігії пов'язують остаточне становлення особливостей статі, стосунків між ними, їх прав і обов'язків. Адам двічі давав ім'я жінці: вперше - після її створення /Жінка, Чоловікова/, вдруге - після гріхопадіння /Єва, або Хава - від дієслова "хая" – та, що дає життя, тобто матір людей, життя/. Чоловікова і Єва – це два імені, що відображають ставлення до жінки до і після гріха: спочатку – помічниця, чоловікова частина, власність, що підпорядкована й підвладна йому як тварина, а потім – матір людей, всіх народжених, смертних, матір грішників і гріха. Існує багато інтерпретацій гріхопадіння. Наприклад, лише в християнській традиції є чотири типи тлумачень - абстрактно-алегоричне, натуралістичне, олександрійське, статистичне. Однак, яким би не було трактування, одне залишається беззаперечним, щось таки відбулось з людством, щось важливе, що змінило життя людей, залишилось в пам'яті, зафіксовано священними писаннями іудеїв, християн та мусульман. Між реальністю й символами, діями й міфами завжди існувала система зв'язків. Не слід забувати і про те, що тлумачення будь якого явища зі змінами обставин змінюється, на давні міфи, їх витлумачення накладаються більш пізніші.

Покарання за гріхопадіння враховує "вузьку спеціалізацію" статі, тобто було підкреслено функціональні особливості кожної статі та закріплені відношення між чоловіками та жінками як у сім'ї, так і в суспільстві. Першою згрішила жінка, то ж першою вона й була покарана. Покарання жінки пов'язане зі шлюбом та материнством, адже саме тут реалізується її відмінність від чоловіка. Здатність народжувати дітей – це те єдине, чим жіноча стать принципово відрізняється від чоловічої, в чому вона незамінна і що дає їй певні переваги. Конкретні покарання зводились за Старим Заповітом до наступного: "Помножуючи, помножу терпіння твої та болі" [Бут. 3:16]. Це іудейські богослови пояснюють як, по-перше, подовження терміну вагітності, а, по-друге, у жінки з'явилися місячні, що супроводжуються болями та нездужанням. Третє покарання – страждання під час пологів: "Ти в муках родитимеш діти" [Бут. 3:16]. Четверте - пов'язане зі ставленням жінки до чоловіка. У неї з'явилося палке, пристрасне бажання до нього: "До мужа твого пожадання твоє" [Бут. 3:16]. Ця пристрасть заступить жінці страждання, пов'язані з вагітністю та пологами, і штовхатиме її знову й знову в його обійми. Сама вона тим самим помножуватиме власні страждання. Не тільки болі при народженні дітей, але і біль через дітей чекає її все життя. Безсонні ночі, хвороби, турботи, печалі - ось доля жінки. П'яте покарання пов'язане з

четвертим. Пристрасть жінки до чоловіка використовуватиме чоловік проти неї: “Буде панувати над тобою” [Бут. 3:16].

На відміну від жіночої статі, покарання Богом чоловічої статі пов’язане не із сім’єю чи стосунками з протилежною статтю. “Чоловік за своєю природою блукає, він живе поза сім’єю. Дім для нього лише постіль, а не посада” [Гроддек Г. Проблема жінчини.- СПб.,1904.- С.66]. Сім’я, діти, дружина для нього не мають такого значення як для жінки. Жінці – народжувати дітей, дбати про сім’ю. І хоч вона не є офіційним ініціатором створення сім’ї, але їй вона найбільше потрібна, сенс її життя – сім’я. Для чоловіка ж сім’я лише створює додаткові проблеми, це зайві роти, що треба годувати. Адам покараний працею. До гріхопадіння людей годував Господь, відтепер “Не Бог годуватиме тебе, а земля будеш їсти від неї” [Бут. 3:17]. Але земля родитиме бур’яни, бо ж ”проклята через тебе земля” [Бут.3:19]. В раю люди прикладали зусилля споживати, тепер потрібні зусилля, щоб виростити, а вже потім - зібрати, переробити, спожити. Прикладання зусиль йде не на отримання готового як даного. Тепер праця передуює появі результату. Одночасно зміниться раціон харчування: не тільки злаки, але як і у тварин, трав’янисті рослини стануть їжею: “... Ти будеш їсти траву польову” [Бут. 3:18].

Виготовлення Богом одягу для людей зі шкіри тварин свідчить про початок полювання, а отже - і споживання м’ясної їжі. Мир із природою й мир із тваринами порушений. Людина у тварині почала бачити не сусіда по Едему як не підданих, а здобич. Шкура тварини є символом переходу до іншого способу ведення господарства: від збирачів того, що дає природа/ сад Едемський/, де цар і пан людина, до праці, яка годує. Звідси робиться висновок, що саме чоловік має здійснювати релігійний культ, адже це є жертва, яку він приносить від результатів своєї праці. Як приносити жертви вперше показав сам Господь. Людина остаточно виокремлюється з тваринного царства, покинула рай, тобто колишнє своє тваринне існування. Гріхопадіння - це дисгармонія, що виникла в момент усвідомлення людиною себе, виокремлення з природи, протиставлення природі та Богу.

З виходом із раю виникає розподіл праці між чоловіками та жінками. Збиральництво не вимагало розподілу праці, полювання ж спирається на розподіл праці. Це спільна діяльність, яка може бути успішною лише тоді, коли кожний виконуватиме свою роль. Після полювання теж необхідно докласти певні зусилля, щоб приготувати, розподілити, зберегти залишки м’яса, шкури, виготовити з них одяг тощо. Високе місце жінки в первісному суспільстві зумовлене об’єктивними причинами. При природному розподілі праці між чоловіком та жінкою

величезне значення мають господарські функції жінки. Збирання насіння, яєць, молосків, корінців, плодів, ягід, грибів тощо давало, хоч і мінімальну, але постійну їжу, тоді як полювання, котрим займались чоловіки не завжди було вдалим і пов'язане було часто з ризиком для життя. В той час як чоловік йшов на значні відстані від стоянки, жінка залишалась хранителькою, господинею вогню - центру людського колективу, що прагнув до безпеки, світла, тепла, комфорту, смачної їжі. Завдяки розподілу праці жінка, а не чоловік, стала відкривачем нового. Голка, шило, нитки, веретено, примітивні тканини та пристосування для ткання, взуття, одяг, глиняний посуд, кошики з гілок та кори та багато іншого господарського реманенту - винаходи жінки. Приручення тварин, перетворення їх у домашніх - теж досягнення жінки. Вона також природно була хранителькою знань, досвіду, зокрема, знань пов'язаних із зберіганням продуктів, розподілу їх між членами роду, приготуванням поживних смачних страв, а також знань, пов'язаних із лікуванням, доглядом за дітьми, хворими, прирученими тваринами, виготовленням ужиткових речей, тобто найважливіших, необхідних для виживання людей знань.

Жінці належить найважливіша соціальна функція: родити, ростити та виховувати дітей. В уявленні стародавньої людини, жінці належала основна роль у зв'язках світу живих і світу померлих. Саме вона повертала, приводила душі в цей світ. Важливу роль відіграли жінки й в удосконаленні відносин між людьми, формуванні моралі, зокрема, турботу про людину не тільки живу, але й мертву. Найдавнішими похованнями людей, розкопаними археологами, є дитячі поховання. До поховання, як збереження тіл померлих дітей причетною, найімовірніше, була жінка-мати, спрацював материнський інстинкт, прив'язаність матері до своєї дитини, її бажання захистити її від посягань сторонніх. При відсутності достовірних даних про батьківство, беззаперечним був споріднений зв'язок по материнській лінії. Це ставило жінку-матір у центр колективу кровних родичів. Численні функції жінки в первісному суспільстві повинні були розвинути її розумові здібності. "Жіночий розум розвинувся раніше" [Лафарг П. Про естетику і літературу.- К., 1977.- С. 70] чоловічого розуму як практичний розум, розсудливість, житейська мудрість. Жінка допитливіша за чоловіка. Те, що диявол спокусив жінку свідчить не тільки про те, що вона легко піддається чужому впливові, але й про те, що біблійна Єва і допитливіша й розумніша, відважніша, не згідна на покірне життя. Провідна роль жінки в первісному суспільстві привела до її обожнення. На ранньому етапі розвитку суспільства, в умовах ведення господарства збирачів, мисливців, рибалок поява нової дитини навряд чи викликала захоплення. Вона була скоріше тягарем,

клопотом, що відривав жінку від роботи. Дитина вимагала до себе уваги, матеріальних затрат. Отже, жінку обожнювали в цей період скоріше не за її материнство, а за функції у суспільстві. Обоження жінки як матері пов'язане з переходом до скотарства й землеробства, коли дитину стало можливим використовувати як робочу силу. Відтак жінка стала символом родючості, абсолютизується й обожнюється її здатність до відтворення роду, багатства. Ріст землеробської сім'ї за рахунок дітей призводить до збільшення кількості робочих рук.

З розвитком скотарства, удосконаленням землеробства, тобто переходом від мотичного, ручного до орного, із появою металічних знарядь праці та поширенням металургії зросла роль чоловіка в сім'ї та суспільстві. Особливо помітні були зміни в тих народів, де переважало тваринництво. У скотарів жінка взагалі відійшла на другий план. Чоловіки стали у скотарів не просто основною робочою силою, але й власником усього багатства.

У євреїв, арабів для жінки цей перехід був важчим, ніж у землеробів, їх становище погіршилось досить різко, помітно обмежились права та можливості. В землеробських племенах перехід до патріархату часто відбувався без трагічних зіткнень, наприклад, у ханаанців, сирійців, предків українців. Це пояснюється тим, що жінка в землеробстві продовжує відігравати досить важливу роль. Вона не обмежена лише домашнім господарством.

Для євреїв цей перехід співпав також із боротьбою проти чужих впливів, євреї-скотарі протистояли землеробам, головною релігійною спокусою були боги Ханаану та сирійські вірування. Магічні обряди Сирії були тісно пов'язані з поклонінням Богині, котра була уособленням Жаги / Хтивості/, Розмноження та Материнства [МеньА.История религии.- М.,1991.-Т. 2- С. 225]. Те, що провідником спокуси в Біблії є жінка, ще раз підтверджує спрямованість іудейського вчення проти впливу ворожих культів сусідів із їх обоженням жіночого начала.

В цілому ж, всі релігії мали одну колиску - жіночу природу, запліднену й процвітаючу від контакту з чоловічою природою. Началами начал в усьому світі були чоловік та жінка, а найбільш виразні атрибути їх статі обожнювались. Це знайшло своє відображення в давніх еротичних культурах, що відігравали винятково важливу роль на зорі людської цивілізації і являли собою розгалужену систему релігійних обрядів, вірувань, пов'язаних із стосунками між представниками обох статей. Після гріхопадіння чоловіче та жіноче начало прийшли зовсім до іншого стану, наповненого свавіллям, взаємною ворожнечею, яка продовжується аж до нашого часу [Эвола Ю. Метафізика пола.- С. 12].

Священні книги релігій авраамістичної традиції у міфах про створення жінки й гріхопадіння фіксують накладання різних подій в історії людства: перехід від тваринного стану до людського, від споживання рослинної їжі збирачами до м'ясної, використання вогню для її приготування, від збиральництва - до виробництва. Гріхопадіння можна розглядати як символ жорстокої боротьби в період переходу від первісної рівності матріархату, до панування чоловічої статі в сім'ї та суспільстві, що призвело до відчуження між ними, втрати духовної гармонії двох начал, та настання нової стадії релігійних уявлень. До гріхопадіння чоловік і жінка були проповідниками волі Божої, знаходились у стані гармонії, щастя, взаємного притягання, не знали ворожнечі. Після гріхопадіння чоловіче й жіноче начало перейшло до протистояння, яке наявне й нині.